

گسترش این روش‌ها آغاز می‌کند. بدین ترتیب، اولین ویژگی نگاه محمود شاکر به شرق شناسی باور او به لزوم مطالعه‌ی خاستگاه‌های شکل‌گیری این جریان و چگونگی مواجهه‌ی فرهنگ اسلامی و اروپایی در دوران جنگ‌های صلیبی و پس از آن است.^۶ شاکر، با نقد خوانشی که از تاریخ اروپا رواج یافته و در محافل آموزشی کشورهای اسلامی نیز تدریس می‌شود، به دو واقعه‌ی مهم تاریخ اروپا که در میانه‌ی فروپاشی امپراتوری روم و سربرآوردن دوران بیداری اتفاق افتاده اشاره کرده است. این دو واقعه از منظری عبارت‌اند از:

الف) جنگ‌های صلیبی، که از سال ۱۰۹۶م آغاز شد و طی آن اسلام با کنارزدن مسیحیت بر بخش گسترده‌ای از حدود چین و هند تا اندلس و قلب قاره‌ی آفریقا مسلط شد. این پیروزی و پیش‌روی هراسی به دل رهبران و راهبان مسیحی افکند و ایشان را برآن داشت تا، برای جلوگیری از فروپاشی مسیحیت در جنوب اروپا و دچار نشدنش به سرنوشت اندلس، رو به سوی شمال اروپا آورده و مردم را برای رویارویی با مسلمانان در جنوب برانگیزند. بدین صورت از هیچ نوع دروغ و داستان‌سازی‌های بی‌پایه درباره‌ی دین اسلام و پیامبرش دریغ نوزیدند و لذا چهره‌ای هولناک از اسلام را در برابر دیدگان مردم قرار دادند.^۷

ب) وقایع پس از جنگ‌های صلیبی، که موجب شد سرزمین‌های مسیحی از چنگ مسیحیت بیرون آمده و وارد حوزه‌ی اسلام شود. علاوه بر این، سقوط قسطنطنیه و فتح آن به دست سلطان محمد فاتح هراس و احساس حقارت را در میان اروپاییان برانگیخت و چنین بود که برای رهایی از این احساس وحشت و سرخوردگی ناشی از شکست و اسلام‌آوردن مردم بدون اکراه و اجبار جنگی معرفتی را با اسلام آغاز نمودند.^۸ چنین بود که گروه‌هایی آشنا با زبان عربی را سامان دادند و به سرزمین‌های اسلامی گسیل داشتند تا هم از گنجینه‌ی پر بار علم و معرفت مسلمانان برگیرند و به جریان بیداری و سردمداران‌شان در اروپا کمک برسانند و هم چشم راهبان مسیحی و سران کلیسا را بر آنچه که در سرزمین‌های اسلامی می‌گذشت بگشایند.^۹ چنان که پیش از آن نیز کسانی همچون راجر بیکن و توماس آکوئینی چنین کرده بودند.^{۱۰} بنابراین، زبان عربی در نگاه آنان بیش از پیش اهمیت یافت.

+

استشراق به مثابه پایه استعمار و تبشیر

به هر حال در پی این حوادث و با قطع امید اروپاییان از جنگ با سلاح، طبقه‌ای در ارتباط با مسلمانان در میان آنان شکل گرفت که بعدها «مستشرق» نامیده شدند. از منظر شاکر، جریان بیداری در اروپا تا اندازه‌ی قابل توجهی مدیون کوشش‌های آنان بود. گروهی که با میل و رغبت خویش در پس کتب پنهان مانند کتاب تا به گنج‌های علم و معرفت موجود در فرهنگ اسلامی دست یابند، درحالی که آتشی که در پی شکست‌هایشان از مسلمانان و سقوط قسطنطنیه در دلشان روشن شده بود همچنان شعله‌ور بود.^{۱۱} شاکر اینجا استشراق را به دو پدیده‌ی دیگر، یعنی «استعمار و تبشیر»، پیوند می‌زند و اشاره می‌کند که درست بر پایه‌ی تلاش‌های این عده گروهی که به منابع طبیعی و مادی سرزمین‌های اسلامی توجه داشتند و بعدها «استعمارگر» خوانده شدند پدید آمد و در کنار آن نیز برخی راهبان مسیحی در صدد بازگرداندن سرمایه‌ی انسانی از دست رفته‌شان برآمدند و این دسته نیز کمی بعد «اهل

تبشیر» نامیده شدند.^{۱۲} این جریان با سربرآوردن تمدن جهان‌گیر اروپایی و در قالب‌هایی مانند تجارت، گردشگری و... شدت یافت و این چنین مخطوطات میراث مسلمانان توسط آنان خریداری شده و شروع به تحقیق درباره‌ی این میراث و زینش نمودند.^{۱۳} شاکر گویی این بخش از نقد‌های خود را متوجه کسانی ساخته است که معتقدند جریان استشراق با چاپ و تحقیق نسخه‌های خطی مسلمانان به ایشان خدمت کرده است، حال آنکه از منظر شاکر اولاً انتشار این آثار تنها برای آن بود که طیف گسترده‌تری از مستشرقان در اروپا و سرزمین‌های دیگر به این نوشته‌ها دسترسی داشته باشند و ثانیاً این کار هرگز برای خدمت به زبان، فرهنگ، تاریخ و ادبیات عرب یا اسلام نبوده است، چرا که از دیرباز تاکنون (یعنی دوران شاکر) تنها پانصد نسخه از هراتر اسلامی منتشر می‌شد و آن نیز یکسره در دسترس مراکز شرق‌شناسی در اروپا و آمریکا قرار می‌گرفت و برخلاف نحوه‌ی توزیع کالاهایشان، تنها یک دو یا نهایتاً ده نسخه به بازار کتاب سرزمین‌های عربی و اسلامی راه می‌یافت.^{۱۴} شاکر با همین نگاه به فلسفه‌ی شکل‌گیری مجلات مطالعات اسلامی یا شرقی و همچنین دایرة‌المعارف‌های اسلام نیز تاخته و اشاره کرده است که به این صورت مجموعه‌ی استشراق در اروپا با یکدیگر و به دنبال هدفی واحد (شناخت اسلام از داخل برای رویارویی با آن و ریشه‌کن ساختنش از قلب اروپا) متحد شد.^{۱۵}

+

آرزیایی شاکر از تصویرسازی مستشرقان درباره‌ی اسلام

به هر حال، از منظر شاکر، مستشرقان همگی با این هدف دست به قلم بردند تا تصویری از فرهنگ و تمدن اسلام و عرب به دست دهند

شاکر به فلسفه
شکل‌گیری مجلات
مطالعات اسلامی
یا شرقی و همچنین
دایرة‌المعارف‌های
اسلام نیز تاخته
و اشاره کرده است
که به این صورت
مجموعه‌ی استشراق
در اروپا با یکدیگر
و به دنبال هدفی
واحد (شناخت
اسلام از داخل
برای رویارویی با آن و
ریشه‌کن ساختنش
از قلب اروپا) متحد
شد.